

biçimde yer aldığı tek kaynak Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'dir. Bu eserde Halîl b. Ahmed'den sonra adı en çok geçen dilci Yünus olup yaklaşık 200 yerde zikredilerek görüşleri aktarılır. Bunun dışında Ali b. Hamza el-Kisâî, Halef el-Ahmer, Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî, İbn Ebû Uyeyne (Ebû Ca'fer Abdullah), Kutrub, Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, Asmaî, Ebû Zeyd el-Ensârî, Ahfeş el-Evsat, İbn Sellâm el-Cumahî, Ebû Ömer el-Cermî de Yünus'tan ders alan âlimlerdir. İbnü'l-Cezerî, Yünus b. Habîb'den kıraat rivayet eden talebelerinin isimlerini de zikreder (*Gâyetü'n-Nihâye*, II, 406). Basra'da Halîl b. Ahmed'in yerine ders veren Yünus b. Habîb ilmi tartışmalar sonunda Kisâî'nin üstünlüğünü kabul ederek ders verme işini ona bıraktı. Yünus, 182 (798) yılında Basra'da vefat etti. Bu tarih 183 (799) olarak da kaydedilir. Tercih edilen görüşe göre seksen sekiz yıl yaşamıştır. 102 yıl yaşadığı da söylenir (İbn Hallikân, VII, 244; İbn Fazlullah el-Ömerî, VII, 60).

Kendini tamamen ilme adayan Yünus b. Habîb'in hiç evlenmediği rivayet edilir. Onun kuvvetli bir hâfızası olduğu zikredilir. Onun hâfızası, içine giren suyun kolayca çıkamadığı ağız dar bir testiye benzetilmiştir (Ebû Bekir ez-Zübeydî, s. 51; İbnü'l-Kiftî, IV, 68). Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın, "Yünus'un derslerine kırk yıl devam ettim, her gün not tuttuğum sayfaları onun ezberden söylediği bilgilerle doldurdum" şeklindeki söz de bunu desteklemektedir (Yâkût, XX, 65; İbnü'l-Kiftî, IV, 71). Yünus başta nahiv ve lugat olmak üzere lehçeler, nâdir lugatlar, şiir ve rivayeti, şiir tenkidi, ensâb, kıssa, tefsir, kıraat gibi ilimlerde geniş bilgiye sahipti; şiir râvisi olduğu kadar şiirin iyisini kötüsünden ayırt eden bir eleştirmendi. Onun döneminde bazı şairlerin şiirlerini Yünus'a göstererek değerlendirmelerini aldıkları rivayet edilir. Câhiz'e göre Yünus sahâbî Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den sonra en güzel Kur'an okuyan dört kişiden biridir (*el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 368). Dönemin bir geleneği olarak Yünus'un nahiv ve lugat bilgisi Müberred tarafından diğer âlimlerle karşılaştırılmıştır. Müberred'e göre Ebû Zeyd el-Ensârî nahiv âlimiydi, ancak Halîl ve Sibeveyhi kadar âlim değildi. Yünus ise lugat bilgisinde Ebû Zeyd ile aynı olmakla birlikte nahvi Ebû Zeyd'den daha iyi bilirdi (Kemâleddin el-Enbârî, s. 126-127). Yünus'un Basra'da kurduğu ders halkasına birçok talebe ve edip yanında çölden gelen bedevîler de katılmıştır. Şair Mervân b. Ebû Hafsa, Basra'daki ders halkalarını

araştırdığını, Yünus'un halkasından daha geniş bir halka görmediğini söyler (İbn Abdürabbih, V, 306-307). Bazı talebeleri onun derslerine yıllarca devam etmiş, Ebû Ubeyde kırk yıl, Halef el-Ahmer yirmi yıl ve Ebû Zeyd el-Ensârî on yıl derslerinin müdavi-mi olmuştur.

Yünus b. Habîb'in lugat ve nahiv bilgisinin yer aldığı en önemli kaynak Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'dir. Sibeveyhi'nin Yünus'tan yaptığı nakillerin doğruluğu bizzat kendisi tarafından onaylanmıştır. Rivayete göre Sibeveyhi ölünce Yünus'a, "Sibeveyhi, Halîl'in ilmiyle alâkalı 1000 varaklık bir kitap yazdı" denir. Yünus şaşırarak, "Bu çocuk bunların hepsini ne zaman Halîl'den duymuş, kitabını bana getirin göreyim" der. Kitabı alıp inceleyince şunları söyler: "Onun benden yaptığı nakiller doğru olduğuna göre Halîl'den yaptığı nakiller de doğrudur" (Ebû Saîd es-Sîrâfî, s. 48; Ebû Bekir ez-Zübeydî, s. 49). Yünus'un nahiv ilmindeki yönteminin inceleneceği en önemli kaynak da *el-Kitâb*'dir. Bu esere bakıldığında onun dil çalışmalarında hem kıyas hem semâ yöntemini kullandığı görülür. Ancak hocası Ebû Amr b. Alâ gibi semâ yöntemine daha çok başvurduğu anlaşılmaktadır. Yünus, Araplar'dan topladığı dil malzemesini sadece aktarmamış, aynı zamanda bu malzemeyi ceyyid, hasen, kabih, câiz vb. terimlerle değerlendirmiştir.

Eserleri. Yünus b. Habîb'in lugat, nâdir kelimeler, tefsir ve atasözleriyle ilgili eserleri şunlardır: *Me'âni'l-Kur'ân*, *en-Nevâdirü'l-kebir*, *en-Nevâdirü's-şâgîr*, *el-Luğât*, *el-Emsâl*. Günümüze ulaşmayan bu eserlerden *en-Nevâdir*'in bazı kısımları Süyûtî'nin *el-Müzhir*'inde zamanımıza kadar gelmiştir. Süyûtî *en-Nevâdir*'i bulamadığını, yalnız Tâceddin İbn Mektûm *en-Nahvî* hattıyla yazılmış bazı bölümlerini gördüğünü söyler (*el-Müzhir*, II, 250); ancak eserin *en-Nevâdirü'l-kebir* mi yoksa *en-Nevâdirü's-şâgîr* mi olduğunu belirtmez. Sâgânî'nin *eş-Şevârid fi'l-luğâ*'sında Yünus'un *en-Nevâdir*'inde geçen şâz kullanımlara yer verilmiştir. Yünus'un *Me'âni'l-Kur'ân*'i ise Sibeveyhi, Ebû Ubeyde, Ahfeş el-Evsat ve Ferrâ'nın eserleriyle bugüne ulaşmıştır. Yine atasözlerine dair *Mecma'u'l-emşâl* (Meydânî) gibi kaynaklarda Yünus b. Habîb'den bilgiler aktarılır; bunlar muhtemelen *el-Emsâl*'den alınmıştır. Yünus'un nahiv alanındaki görüşlerini aktaran Sibeveyhi eserinde bazan bir bölümün tamamını onun görüşlerine dayanarak kaydeder (*el-Kitâb*, III, 423). Hüseyin Nassâr *Yünus b. Habîb* adlı bir eser kaleme almıştır (Kahire 1968).

BİBLİYOGRAFYA :

- Sibeveyhi, *el-Kitâb* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1988, I, 389; II, 159, 204-205, 227; III, 339, 423; Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzû'l-Kur'ân* (nşr. Fuat Sezgin), Beyrut 1401/1981, I, 376; Cumahî, *Fuḥūlü's-şu'arâ'*, I, 15, 17, 21; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 368-369; III, 290; a.m.f., *Kitâbü'l-Hayevân*, III, 210-211; V, 591; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'* (de Goeje), s. 41, 100-101, 376; İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-ferid*, V, 306-307; Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâci, *Mecâlisü'l-'ulemâ'* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1403/1983, s. 188, 259; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâni*, VIII, 5; XVIII, 193; Ebû Saîd es-Sîrâfî, *Aḥbârü'n-nahviyyine'l-Başriyyin* (nşr. F. Krenkow), Beyrut 1936, s. 34-35, 43, 48; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-nahviyyin* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1375/1955, s. 21, 67, 86; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Ṭabakâtü'n-nahviyyin ve'l-luğaviyyin* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1984, s. 32, 49, 51, 53; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetu'l-elibbâ'* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1386/1967, s. 49-51, 126-127; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebbâ'*, XX, 64-67; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 102; IV, 51, 68, 70, 71; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VII, 244, 248; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VII, 60-61; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 406; Süyûtî, *el-Müzhir* (nşr. M. Ahmed Câdelmevlâ v.dğr.), Kahire, ts. (Dâru İhyâi'l-kütübî'l-Arabiyye), II, 250; Dâvûdî, *Ṭabakâtü'l-müfessirin*, II, 385-386; Brockelmann, *GAL*, I, 97-98; Sezgin, *GAS*, VIII, 57-58, 266; IX, 49-51; M. Hayr el-Hulvânî, *el-Mufaşşal fi târihi'n-nahvi'l-'Arabî*, Beyrut 1399/1979, I, 202-207; Abdülâl Sâlim Mekrem, *el-Halekatü'l-mefkûde fi târihi'n-nahvi'l-'Arabî*, Beyrut 1413/1993, s. 276, 279, 282, 287-293; Abdullah el-Cebbûrî, "Yünus b. Habîb: Hayâtühü ve ârâ'üh", *Mecelletü Âdâbi'l-Müstansırıyye*, I/1, Musul 1975-76, s. 97-136; Mahmûd Hüseyinî Mahmûd, "Mevkıf min Yünus b. Habîb", *MMLAÜr*, II/7-8 (1980), s. 125; Ali Bulut, "Yünus b. Habîb ve Nahivdeki Yöntemi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 18-19, Sam-sun 2005, s. 237-264; Abdülhüseyin el-Mübârek, "Yünus b. Habîb", *Mevsû'atü'l-Başrati'l-hadâriyye: el-Mevsû'atü'l-fikriyye*, Bağdad 1989, s. 218-226; R. Talmon, "Yünus b. Habîb", *EL²* (İng.), XI, 349.

ALİ BULUT

YÜNUS el-KÂTİB

(یونس الكاتب)

Ebû Süleymân Yünus b. Süleymân b. Kürd b. Şehriyâr el-Kâtib (ö. 135/752 civarı)

Emevîler devrinde yaşayan müzikşinas.

Medine'de doğdu ve orada yaşadı. Divan kâtipliği yaptığından Kâtib ismiyle tanınmıştır, Yünus el-Mugannî diye de anılır. Hüzmüz adlı İranlı bir fakihin oğlu ve Amr b. Zübeyr'in kölesidir. Küçük yaşta müzik eğitimine başladı ve bu alanda kendini yetiştirdi. Ayrıca Arap edebiyatı, tarih, hadis, hat ve hitabet konulu toplantıların yapıldığı bir aile ortamında büyüdü-

YÛNUS el-KÂTİB

ğü için ilmi sahada da yüksek bir seviyeye ulaştı. Halife Hişâm b. Abdülmelik zamanında (724-743) ticaret amacıyla Dimaşk'a yaptığı bir seyahatte Şehzade Velîd b. Yezîd ile tanıştı ve ondan iltifat gördü. Burada geçirdiği üç gün, binbir gece masallarının 684. gecesindeki bir hikâyeye konu teşkil etmiştir. Halife Velîd b. Yezîd döneminde de Dimaşk'a çağrıldı ve onun ölümüne kadar (126/744) sarayda kaldı. Kaynaklarda hayatının bundan sonraki dönemiyle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Medine'de vefat eden Yûnus el-Kâtib'in vefat tarihi kaynakların çoğunda yaklaşık 135 (752) olarak verilmektedir.

Dönemin meşhur mûsikişinasları Ma'bed b. Vehb, İbn Süreyc, İbn Muhriz, Garîz ve Muhammed b. Abbâd'dan ders alan Yûnus bunlardan en çok Ma'bed'i benimsemiş ve bestelerinde onun geleneğini devam ettirmiştir. Kaynaklar Ma'bed'in öğrencileri arasında en yetenekli ve en zengin repertuvara sahip, ondan en çok eser aktaran sanatkârın Yûnus olduğu konusunda ittifak etmiştir. Bestelerindeki yüksek müzikaliteden söz eden kaynaklarda onun özellikle "Zeyânib" (Zeynebiyyât) adlı eserinin büyük rağbet gördüğü ve daha sonraki mûsikişinaslar tarafından örnek alındığı ifade edilir (Zeyânib, şair İbn Ruheyne'nin Zeyneb bint İkrime adlı genç bir hanımın güzelliğini coşkulu bir şekilde tasvir eden şiirlerine verilen addır). Aynı zamanda güzel sesi olan Yûnus'un eserlerini "kadîb" veya "taktaka" denilen, birbirine vurularak ses çıkartılan iki kamıştan ibaret bir mûsiki aletiyle okuduğu söylenir. Eserleri okurken ritmik kalıplara özen gösterdiği rivayet edilir. Edebiyat sahasında da ismi geçen Yûnus dönemin şairleri arasında zikredilir. Bu açıdan döneminin mûsikişinaslarından Muhammed b. Âişe, Cemîle, Sellâme el-Kas, Habbâbe ve Sellâmetü'z-Zerkâ'dan üstün olduğu belirtilmektedir.

Yûnus el-Kâtib'in eserlerinde Câhiliye dönemi ve ilk dönem mûsikisi, mûsikişinasları, besteler, ud klavyesindeki parmak pozisyonları hakkında önemli bilgilerin yer aldığı kaydedilmektedir. Kaynaklarda adı geçen eserleri şunlardır: *Kitâbü'n-Nağam* (Medine mûsiki ekolünün tonal sistemiyile ilgilidir); *Kitâbü'l-Kıyân* (meşhur şarkıcı câriyeler [kayneler] hakkındadır); *Kitâbü Müccerrid (l'egâni) li-Yûnus* (kendi bestelerini içerir); *Kitâbü'l-Egâni* (dönemin şarkılarının bir araya getirildiği bu eserde otuz beş erkek ve kadın bestekârın 825 şarkısının güftesi bulunmaktadır; İbn Hurdâzbih ve Ebü'l-Ferec el-İsfahânî gibi müelliflerin de alıntı yaptığı eserde bestelerin ikâsı ve perdeleri hakkında bilgi

verilmektedir). Abbâsî dönemi mûsikisinin hazırlık çalışmalarında etkili olan bu eserler Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, Ebü'l-Ferec el-İsfahânî ve İbn Abdürabbih'in kitaplarında kaynak olarak kullanılmıştır. İbrâhim el-Mevsilî, Siyyât ve İshak el-Mevsilî Yûnus el-Kâtib'in en meşhur öğrencilerindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egâni* (nşr. Semîr Câbir), Beyrut 1407/1986, IV, 390-396; İbnü'n-Ne'dim, *el-Fihrist* (nşr. İbrâhim Ramazan), Beyrut 1417/1997, s. 178; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 292-293; J. Rouanet, *el-Mûsika'l-'Arabiyye* (trc. İskender Şelfûn), Kahire 1927, s. 97; H. G. Farmer, *Historical Facts for the Arabian Musical Influence*, London 1930, s. 59; a.mlf., *Târîhu'l-mûsika'l-'Arabiyye* (trc. Hüseyin Nassâr), Kahire 1956, s. 100-101; a.mlf., *Meşâdirü'l-mûsika'l-'Arabiyye* (trc. Hüseyin Nassâr), Kahire, ts. (Mektebetü Mısır), s. 21; a.mlf. - [E. Neubauner], "Yûnus al-Kâtib al-Mughanni", *El²* (İng.), XI, 350-351; Mecdî el-Ukaylî, *es-Sima' 'inde'l-'Arab*, Dimaşk 1966, s. 155-159; Sâmî Hâfız, *Târîhu'l-mûsika ve'l-ğınâ'l-'Arabî*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-Enclü el-Misriyye), s. 61; Sâlih el-Mehdî, *el-Mûsika'l-'Arabiyye târihuha ve edebüha*, Tunus 1979, s. 36-37; Ahmed el-Cündî, *Min Târîhi'l-ğınâ' 'inde'l-'Arab*, Dimaşk 1988, s. 29-35; G. D. Sawa, *Music Performance Practice in the Early 'Abbâsîd Era 132-320 AH/750-932 AD*, Toronto 1989, s. 22-23; Ahmet Hakkı Turabî, "İlk Dönem İslâm Dünyasında Mûsiki Çalışmaları", *MÜFD*, sy. 13-15 (1997), s. 225-248.

AHMET HAKKI TURABİ

YÛNUS PAŞA

(ö. 923/1517)

Osmanlı vezîriâzâmı.

Devrin kaynaklarında hayatının ilk yıllarıyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Bununla birlikte bazı araştırmalarda Arnavut asıllı olduğu ve devşirilerek saraya alındığı belirtilir. II. Bayezid dönemine ait hazine kayıt defterlerinde kendisinden kapıcıbaşı diye söz edilmiş, Enderun'a girdiğini ve iyi bir eğitim aldıktan sonra önemli sayılabilecek görevlere getirildiğini düşündürür. 907-911 (1501-1505) yılları arasında kapıcıbaşı olarak bazı önemli hizmetlerde bulunduktan sonra 10 Rebûlâhir 911'de (10 Eylül 1505) Hasan Ağa'nın yerine yeniçeri ağalığına getirildi. Muhtemelen daha kapıcıbaşı iken II. Bayezid'in kızı Selçuk Hatun'un Mustafa Paşaoğlu Mehmed Bey'le olan evliliğinden doğan kızlarından biriyle (Asılhan Hatun) evlendirildi. Hazine kayıtlarında bu evliliğe dair ilk bilgiler 11 Şâban 907 (19 Şubat 1502) tarihine aittir (*İn'âmât Defteri*, vr. 267^b). Beş yıl kadar sürdürdüğü yeniçeri ağalığı sırasında 1509'daki büyük depreme şahit oldu

ve muhtemelen İstanbul'un yeniden imarında da görev aldı. Şahkulu Baba Tekeli isyanı esnasında isyanı bastırmakla görevlendirilen Vezîriâzam Atik (Hadım) Ali Paşa'ya eşlik eden yeniçerilerin başında söz konusu harekâta katılmayarak İstanbul'da kaldı. Safer 917'de (Mayıs 1511) Bursa kadısının isyanı vesilesiyle kendisine gönderdiği yardım talebiyle ilgili mektubunu alarak durumu divana bildirdi (TSMA, nr. E 5451). Şehzade Selim'in (Yavuz Sultan Selim) taht iddiasıyla ortaya çıkıp Rumeli yakasına geçmesi ve babası II. Bayezid ile irtibat kurmaya çalışması sırasında padişahla birlikte Edirne'de olduğu, hatta 8 Cemâziyelevvel 917'de (3 Ağustos 1511) Uğraşdere mevkiinde Şehzade Selim ile II. Bayezid arasındaki çarpışmada yeniçerilerin başında bulunduğu anlaşılmaktadır. Şehzade Selim'in geri çekilmesinin ardından, Vezîriâzam Ali Paşa'nın Şahkulu ile yaptığı savaşta başarısızlığa uğrayıp hayatını kaybetmesi üzerine maiyetindeki yeniçerilerin Şehzade Selim'i desteklemeye başlamaları karşısında nasıl bir tavır takındığı bilinmemektedir. Ancak daha sonra meydana gelen görev değişikliklerinde 7 Cemâziyelâhir 917'de (1 Eylül 1511) Rumeli beylerbeyiliğine tayin edilen Sinan Paşa'nın yerine Anadolu beylerbeyi olması (*İn'âmât Defteri*, vr. 237^a) II. Bayezid'in yakın çevresindeki grupta yer aldığını düşündürmektedir.

Yûnus Paşa'nın Anadolu beylerbeyliği kısa sürdü; 22 Şevval 917'de (12 Ocak 1512) Sinan Paşa üçüncü vezirliğe getirilince ondan boşalan Rumeli beylerbeyiliğine tayin edildi. Muhtemelen bu sırada asker arasında Selim'e taraftar olanların artması üzerine o da Şehzade Ahmed'e karşı Selim'i destekleyen paşalara katıldı. Nitekim bir kayda göre Selim'in İstanbul'a davet edilmesi fikrini padişaha kabul ettirenlerden biriydi (TSMA, nr. E 7072). Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkmasının ardından Dimetoka'ya çekilen II. Bayezid'e refakat etti; ancak onun yolda vefat etmesinden sonra (II. Bayezid'in vefatını bildiren arzı: TSMA, nr. E 6335) Rumeli beylerbeyiliğinden alınıp merkezden uzaklaştırıldı. Bu durum büyük ihtimalle, Uğraşdere çarpışmasında II. Bayezid'in yanında yer alması sebebiyle Yavuz Sultan Selim'in ona tam güvenmemesinden kaynaklanmıştır. Uzun bir süre Bosna beylerbeyliğinde kaldı; Çaldıran seferi esnasında da Bosna'da görev yaptığı ve sınır boylarında emniyeti sağladığı anlaşılmaktadır. Hatta ona Klis Kalesi'nin fethi için izin de verilmişti (16 Şâban 921 / 25 Eylül 1515). Hemen ardın-